

ZLATÝ KOLOVRAT

Božena Němcová: O zlatém kolovrátku (prvotní koncept)

Právě se vracela kněžna s matkou z procházky, když se chlapec u vrat usadil. „Hleďte, maminko, jaký to krásný a skvostný kolovrátek; pojdte, zeptám se, zdali na prodej.“ „Zač je ten kolovrátek, chlapečku?“ „Za oči, paní, za oči.“ „Za oči?“ „Ano.“ „Proč za oči?“ „Nevím, co s nimi otec chce.“ „Totě podivný člověk,“ pomyslela si Zloboha. „Ale maminko, my máme Dobrunčiny oči schované; což kdybych je za ten kolovrátek dala? Já bych ho tuze ráda měla.“ „Inu,“ odpověděla tato, „stál by za ně, a skoro budu ráda, když budou pryč; půjdu pro ně.“ Odešla do zámku a za chvíli přinesla v malé škatulce v plátně zaobalené oči. „Tu máš tedy oči, a teď mně dej kolovrátek,“ řekla Zloboha k chlapci.

Karel Jaromír Erben: Zlatý kolovrat

Pachole v bráně sedělo,
zlatý kuželík drželo.
Královna z okna vyhlížela:
„Kéž bych ten kuželíček měla
na tu přesličku!

Vstaňte, mamičko, jděte zas,
ptejte se, zač ten kužel as.“ –
„Za oči, paní, jinak není,
tak mi dal otec poručení,
za dvě oči jest.“

„Za oči! neslýchaná věc!
A kdo je, chlapče, tvůj otec?“ –
„Netřeba znáti otce mého:
kdo by ho hledal, nenajde ho,
jinak přijde sám.“ –

„Mámo, mamičko, co počít?
A já ten kužel musím mít!
Jděte tam zase do komory,
Jsou tam ty oči naší Dory,
ať je odnese.“ –

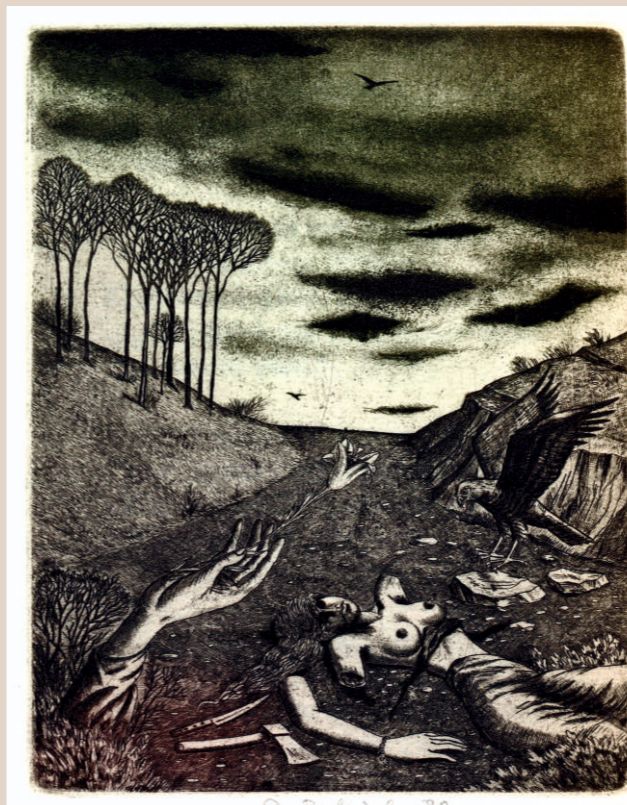
Pro Zlatý kolovrat (1844) zvolil Karel Jaromír Erben prozaickou předlohu pohádky O zlatém kolovrátku od Boženy Němcové. Erben v té době s mladou spisovatelkou spolupracoval, a protože se mu námět zalíbil, poprosil ji, aby mu svou „překrásnou pověst“ zapůjčila.

Erben v Zlatém kolovratu ponechal základní osnovu příběhu o dívce, jež se zalíbí urozenému pánovi, je však svou matkou a sestrou úkladně zavražděna, aby se mohla za jejího ženicha provdat dívčina sestra. Části těla mrtvé dívky poté matka s dcerou vymění za kouzelný zlatý kolovrat, kužel a přeslici, dívka zásluhou neznámého starce zázračně obživne a kolovrat zločin prozradí.

Němcová rozvíjela v pohádce O zlatém kolovrátku popis sociálního zázemí (chudá rodina přadleny) a charakteristiku jednotlivých postav vyplývající již ze samotných jmen (Dobrunka – dobrá, Zloboha – zlá). Erben uplatnil naopak ve verších balady své umění evokovat napětí v podobě dramatických zkratk. Dovedně v nich prolíná různé části příběhu, předvídá, opakuje a stupňuje dějové situace. Vlastní matka a sestra-dvojice z pohádkového příběhu jsou ve Zlatém kolovratu nahrazeny macechou a nevlastní sestrou, a tak je předznamenán konflikt. Podobně je u Erbena v dívčích otázkách „nač tu sekeru nesete“ dopředu jasné, co bude následovat. Macecha i nevlastní sestra končí stejně krutým osudem, který nachystaly pro dívku. Bezejmennost vražedkyně ve Zlatém kolovratu umocňuje nadčasovou morální platnost spravedlivého vítězství dobra nad zlem. Erben upravil předlohu i po stránce mytologické. Využil zde symboliky dvojice a trojice, již se zabýval ve zvláštní studii: dcery jsou dvě, kouzelné předměty jsou tři, kolovrátek zpívá třikrát.

Vítězslav Mašek, 1890

Jindřich Pileček, 1980

Motiv kouzelného předmětu, který prozrazuje vraždu, staví Erbenův Zlatý kolovrat po bok dalších příběhů z evropské literatury. V pohádce bratří Grimmů (Kost, která zpívá) vyradí pastýřovi píšťalka vyřezaná z kosti zabitého hrůzný čin, který spáchal starší bratr na mladším, když spolu soutěžili v honu na divou svini o panovníkovu přízeň a ruku princezny.

S baladou Zlatý kolovrat lze námětem i podobou celých scén porovnat také tragédii, a současně jedno z proslulých romantických děl, Balladynu od Erbenova polského vrstevníka Juliusze Słowackého z roku 1839. Pojednává o matce-vdově a jejích dvou dcerách Balladyně a Alině. Do jejich chaloupky přijíždí hradní pán Kirkor, který si chce vzít jednu z dcer za ženu. Vdova navrhne, aby se oženil s tou, které se dříve podaří nasbírat do džbánku maliny. To se podaří Alině, ale Balladyna jí její výhru nepřeje a úkladně ji zabije. Přitom předstírá, že Alina utekla do světa. Kirkor se tedy ožení s Balladynou, která se pak dopouští dalších zločinů. Také ona vyslechne píseň vrbové píšťalky, jež vyzrazuje její zločin. Balladyna spravedlnosti neunikne a nakonec umírá.

Několik let po vydání Erbenova Zlatého kolovratu zpracoval humoristicky motiv kouzelného předmětu, který odhaluje zapovězená tajemství, Karel Havlíček Borovský. V Králi Lávrovi, jedné z Havlíčkových satirických, politicky motivovaných skladeb se prostřednictvím vrbového kolíčku k base vyzrazuje přísně tajná pravda o oslích uších irského vladaře. Havlíčkova adaptace známé irské pověsti, čerpající mimo jiné i z antického příběhu o králi Midasovi, využila kouzelný předmět ke kritice soudobých vládních poměrů v habsburské monarchii.

Karel Stroff

Tam u duté vrby
s basou smutně stál:
„Půjdu-li ho hledat,
promeškáme bál!“
Uříz' z vrby větev na kolíček;
co způsobí, o tom pan Červíček
nic se nenadál.
Způsobil tam s basou
králi čistou věc:
jak na bále pustil
po strunách smyčec,
tu řve basa, až všechno přehluší:
„Král Lávra má dlouhé oslí uši,
král je ušatec!“

Karel Havlíček Borovský: Král Lávra,

